

визація. Общество. – М., 1992. 17. Соціальна доктрина церкви як компонент конфлікту між християнським та комуністичним світоглядом у першій третині ХХ ст.: українська проекція // «Українсько-Ватиканські відносини в контексті суспільних і міжнародних проблем» // Україна і Ватикан. Серія збірників наукових праць. – Вип. 1. – Івано-Франківськ; К., 2008.

18. *Томашівський С.* Про ідеї, героїв і політику (Відкритий лист до В'ячеслава Липинського). – Львів, 1929. 19. *Томпсон Е.* Трубадури імперії: російська література і колоніалізм. – К., 2008. 20. Центральний державний архів вищих органів влади України. – Ф. 5. – Оп. 2. – Спр. 990. 21. *Штеман А.,* протоиерей. Исторический путь православия. – Париж, 1989.

Сергій Кот

Історико-правові питання державного визнання учасників українського національно-визвольного руху в контексті національного відродження України

У статті комплексно аналізуються історико-правові питання державного визнання учасників українського національно-визвольного руху, а також проблема морального боргу, який український парламент дотепер має перед поколіннями борців за волю і незалежність України, за Українську Самостійну Соборну Державу.

In the article the historic-lawful questions of the state's acknowledgment of the participants of Ukrainian national liberation movement as well as the problem of moral duty, which the Ukrainian parliament still has for the generations of the fighters for the freedom and independence of Ukraine, for free entire Ukrainian state are fully analyzed.

В черговий раз напередодні виборів у Верховній раді України зареєстровано новий законопроект про відновлення історичної справедливості щодо ветеранів ОУН та УПА, визнанню цих двох легендарних формацій воюючою стороною у Другій світовій війні. Таким чином, число проектів законів, що в той чи інший спосіб спрямовані на визнання ОУН і УПА, і внесені в український парламент, досягло символічної цифри – тринадцять. Дотепер жоден із подібних проектів або взагалі не доходив до сесійної зали парламенту, або не мав жодних шансів при голосуванні. Характерна деталь – усі законопроекти з даного питання безпощадно «зарубані» і розкритиковані Головним науково-експертним управлінням Верховної ради України, причому простежується певний стандартний набір критичних блоків, які послідовно застосовуються до усіх цих проектів законів. Деякі з них виглядають доволі сумнівними.

Так, правда є не вельми приємна для українців. Минула вісімнадцята річниця незалежності, а чинна виконавча та законодавча влада України так і не визначилася – то ким же були ті, хто мав відвагу із зброєю в руках боротися за звільнення українського народу від будь-яких окупантів та побудову самостійної української держави: героями чи злочинцями? Дотепер їй вдається ухилятися від ухвалення принципового рішення, хоча напередодні кожних виборів стали доброю традицією вояжі на Галичину та Волинь представників різних політичних партій, найвищих посадовців, і їх заяви про необхідність визнання історичних заслуг ветеранів ОУН і УПА перед Україною.

Маємо найбільш прикрий парадокс незалежної України – є самостійна українська держава, невтомно наголошуємо на тому, що ми йдемо в Європу як цивілізована нація з давніми державотворчими традиціями, пафосно говоримо з трибун про шанування пам'яті борців за вільну Україну, але одночасно відхрещуємося від цілих етапів, кількох десятків років боротьби за незалежність, на вістрі яких в ті буремні роки опинилася діяльність Організації Українських Націоналістів та героїчна боротьба Української Повстанської Армії.

Корінь проблеми полягає в тому, що багато хто в сучасній українській владі на рівні конкретних її носіїв досі підсвідомо ототожнює себе із спадщиною комуністичної УРСР як частини СРСР. Саме тому українська влада з легкістю проголошувала відзначення пам'яті московського сатрапа України Володимира Щербицького, ленінського комсомолу і річниці Переяславської ради, але як важко,

у яких муках відбувається процес державного визнання учасників українського національно-визвольного руху.

Влада повинна зрозуміти – народ вже давно визнав членів ОУН і УПА своїми героями. А офіційне визнання лише юридично скріпить його волю і стане символом історичного вибору на шляху дійсно незалежного розвитку. На це вказує сама логіка державотворчого процесу та історичної правди, яка вимагає чіткої відповіді на ключові питання сучасності, бачення мети та перспективи процесів консолідації української нації.

Час невблаганно спливає. Кожен з вісімнадцяти років незалежності йдуть від нас ті, для кого поняття Ідеї та Чину не були заявленою риторичною калькою, хто свідомо був готовий віддати своє життя за незалежність України. Їх залишається все менше. Велика ідея вела їх крізь роки підпільної боротьби, сповнене ризиків партизанське життя, багаторічне ув'язнення в сталінських таборах. І справа не в тому, що більшість із тих, кому судилося дожити до омріяних часів, живе сьогодні в злиднях далеко поза межами бідності – їм не потрібні подачки. Вони горді люди. Все своє життя вони прожили нескореними. Вони дожили до незалежності України і тепер вони хочуть одного – права бути визнаними вистражданою ними Українською Державою і офіційного скріплення того факту, що вони боролися за те, щоб ця держава сталася. Українська влада вже несе моральну відповідальність перед тими, хто не дожив до такого визнання. Але досі продовжують лунати цинічні посилення – ще не час, суспільство ще не готове, треба зачекати. Зачекати чого – коли останній ветеран ОУН і УПА зійде в могилу?!

Як наші можновладці можуть пояснити тим, хто ще живий, – чому вони досі є чужими для держави, за яку вони боролися усе життя, і яка вже стільки років послідовно ігнорує їх? Чому і досі хтось безкарно сміє називати їх «злочинцями»? Влада повинна зрозуміти, що це – неплатний борг держави перед ними, а також перед мільйонами українців, в родинях яких були учасники підпілля ОУН і УПА, котрі довгі роки несли на собі тавро «родин ворогів народу» і які тепер мають законне право бути гордими за їх пам'ять. Нарешті, це борг перед тими, хто був змушений покинути рідну землю і прожити усе своє життя у політичному вигнанні.

Хто сьогодні із серйозних політиків може публічно стверджувати, що боротьба за незалежність і вільний розвиток свого багатомільйонного народу – це неправильно і злочинно? Хто сьогодні в Україні може публічно засудити

прагнення українського народу до власної державності? Хто і на якій підставі має моральне право заперечувати право народу на боротьбу проти окупантів? Хто може заперечити, що головною метою діяльності ОУН і УПА було досягнення незалежності України?

Звичайно, і надалі можна спекулювати громадською думкою, інспіруючи обурливі листи протесту до газет та державних органів обдурених комуністичною пропагандою колишніх радянських пенсіонерів. Але чи віддають собі звіт як ті, хто ці листи пише, так і ті, хто ці листи намагається використати, як якийсь аргумент проти визнання ОУН і УПА, що тим самим вони відкидають і паплюжать саму ідею незалежності?

Боротьба за визнання історичної ролі ОУН і УПА – це боротьба старого і нового в сучасній Україні. Кайдани колоніальної спадщини УРСР тяжкою ношею втримують нас у минулому та стримують будівництво нової України. А досі існуючий поділ ветеранів-учасників трагічного протистояння на «правильних» та «неправильних» на основі колишніх радянських ідеологічних штампів, продовжує тримати українське суспільство в розколотому стані. Це протистояння використовується як елемент зіткнення діаметрально протилежних інтересів та ідеологічних засад різних політичних сил, в тому числі підігрується зовнішніми чинниками. І якщо ми дійсно прагнемо досягти консолідації українського суспільства, то саме державній владі на всіх рівнях в першу чергу належить виявити ініціативу та зробити перші кроки до вирішення однієї з найбільш важливіших суспільних проблем. Усі учасники цього процесу повинні зрозуміти – ОУН і УПА рано чи пізно будуть визнані. Проте саме сьогодні кожен з політиків здає персональний іспит на дійсний патріотизм і державницьку зрілість. Чи всі спроможні подолати його гідно?

Здавалося б, логіка має бути простою – незалежна українська держава існує, були й ті, хто боровся за неї. Тож їх суспільний статус має бути скріплений на державному рівні.

Часто доводиться чути посилання – у нас вже є закон «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні», тому нових законів ухвалювати не потрібно. Але цей закон приймався ще на зорі незалежності України, коли вплив комуністів у парламенті був переважаючим. Як наслідок, у ньому досі є чинною ст. 2, згідно з якою, дія закону не поширюється на тих, хто був учасником збройних формувань, чинив спротив радянській владі, скоював насильства, брав участь у пособництві німецьким окупантам в період Великої Вітчизняної війни тощо. Тим самим, усі учасники боротьби ОУН і УПА проти радянської влади та збройних загонів НКВС і які були покарані за законами СРСР того часу з відповідними формулюваннями, фактично ставляться поза межами дії цього закону. Дотепер поширеною є ситуація, за якої чимало учасників визвольних змагань не є офіційно реабілітовані. Є серед них і ті, хто не був розкритий, а відтак не був засуджений та репресований, відповідно не був офіційно реабілітований. Їх суспільне становище залишається невизначеним на державному рівні.

Подібні обмеження має і стаття 16 закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», за якою члени ОУН взагалі не згадуються, а відповідний статус учасників бойових дій поширюється лише на тих учасників УПА, які «брали участь у бойових діях проти німецько-фашистських загарбників на тимчасово окупованій ними території України в 1941–1944 роках, які не вчинили злочинів проти миру і людства, та ті, що реабі-

літовані відповідно до Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні». А якщо оунівці й упівці спочатку билися з німецькими окупантами, а потім із зброєю в руках чинили опір московському пануванню над Україною? Результати для них зрозумілі...

Тож існує реальна суспільна потреба в окремому законі про встановлення окремого статусу тих, хто боровся за Україну проти всіх окупантів, як вони їх розуміли в тих історичних умовах.

Ще у липні 2002 р. на засіданні створеної при Кабінеті міністрів України під головуванням віце-прем'єр-міністра В. Семиноженка Урядової комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА відбувся розгляд проекту закону «Про відновлення історичної справедливості щодо борців за свободу і незалежність Української держави у період до середини 50-х років ХХ століття», який підготувало Міністерство юстиції України.

Розглянутий і схвалений Урядовою комісією з урахуванням висловлених пропозицій та зауважень законопроект в своїй основі складався з кількох ключових положень. У преамбулі проекту закону зазначалося, що він спрямований на відновлення історичної справедливості стосовно осіб, які боролися за свободу і незалежність Української держави у період з вересня 1939 р. до середини 50-х років ХХ ст. Окремою статтею пропонується визначити боротьбу Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії за свободу і незалежність Української держави у період з вересня 1939 р. до середини 50-х років ХХ ст. на території України рухом опору правлячим режимам колишнього СРСР та нацистської Німеччини.

Члени Організації Українських Націоналістів і вояки Української Повстанської армії, які в роки Другої світової війни та повоєнний час до середини 50-х років вели боротьбу проти правлячих режимів за створення незалежної Української держави, визнавалися в проекті ветеранами руху опору. На тих членів ОУН та вояків УПА, які зазнали переслідувань і реабілітовані в установленому порядку, законопроектом було передбачено поширити дію Закону України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні».

Поза всякими сумнівами, незважаючи на очевидну половинчастість, загальна концепція і спрямованість законопроекту в цілому заслуговували на підтримку. Бо це мав бути крок у правильному напрямку, коли закладався вкрай важливий прецедент – у незалежній Україні вперше могло відбутися державне визнання цілого етапу національно-визвольного руху українського народу, який тривав кілька десятиліть і був пов'язаний з діяльністю Організації Українських Націоналістів та Української Повстанської Армії. Його учасники – члени ОУН та бійці УПА мали бути офіційно визнані як борці за свободу і незалежність Української держави. Тим самим започатковувався новий напрям українського законодавства, покликаний подолати той існуючий юридичний та морально-етичний нонсенс, який маємо дотепер – незалежну українську державу відновлено, а цілі покоління українців, які змагалися за неї, жертвовно кладучи на оltар майбутньої перемоги своє життя, для неї ніби й не існують!

Водночас, намагання обмежити суть справи лише поширенням на членів ОУН та бійців УПА дії закону «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» хоч і мало стати важливим актом історичної та соціальної справедливості, але не вичерпувало увесь комплекс проблем. Адже існує очевидна різниця понять – «борець за свободу і незалежність Української держави» або «учас-

ник (ветеран) руху опору» та «жертва політичних репресій». Тож зміст перших двох понять слід окремо визначити і закріпити їх в законодавстві як самостійні юридичні терміни. Між іншим, Міністерство юстиції України тоді вважало, що, незважаючи на те, що в нормативних актах відсутні такі поняття як «рух опору» та «ветеран руху опору», практика законотворчої техніки дозволяє подати такі визначення в новому законі.

Однак той проект було «поховано».

В нових внесених законопроектах є чимало ідей, які з інших сторін намагаються вирішити проблему. Зокрема, в багатьох із них ставиться питання про визнання ОУН і УПА воюючою стороною в період із 1939 по середину 50-х років, або пропонується взяти до уваги лише УПА і визнати її боротьбу як «національно-визвольну боротьбу за відновлення Української незалежної держави» та, водночас, визнати її «воюючою стороною у Другій світовій війні». Проте слід зазначити, що абсолютна більшість поданих відтоді до Верховної Ради нових законопроектів тією чи іншою мірою йдуть у його руслі.

На наш погляд, спільним концептуальним недоліком цих законопроектів є те, що вони намагаються охопити своєю дією лише період від вересня 1939 р. (очевидно мається на увазі початок Другої світової війни та вступ Червоної армії до Західної України) до середини 50-х років ХХ ст. Але фактом є те, що для сотень тисяч українців війна розпочалася ще в березні 1939 р., коли за згодою нацистської Німеччини 40-тисячна угорська армія розпочала окупацію Карпатської України. Тоді легітимно проголошену незалежну Карпато-Українську республіку із зброєю в руках боронили кілька тисяч членів заснованої заходами ОУН Карпатської січі. Чимало січовиків загинули. Ті, хто вижили в боях, пройшли через угорські, румунські та польські табори і тюрми. Згодом вони були активними учасниками боротьби проти радянської та німецької окупації України, в тому числі в лавах УПА. Серед них ще є живі учасники тих подій – з одним з них (паном Юрієм Шантою) мені довелося зустрічатися влітку цього року в Торонто!

А хіба не заслуговує на визнання діяльність членів заснованої у 1921–1922 рр. Української Військової Організації та членів ОУН, які від самого початку створення Організації в 1929 р., вели боротьбу за визволення усіх українських земель від іноземних загарбників і їх об'єднання в Самостійній Соборній Українській Державі? Хіба трагічна загибель в травні 1938 р. засновника УВО і ОУН полковника Євгена Коновальця від руки сталінського агента в Роттердамі не є кривавим свідченням жертвості їхньої боротьби?

З позицій історичної правди, не слід також забувати, що в часи Другої світової війни опір усім окупантам українських земель чинився не лише від літа-осені 1943 р., коли під егідою ОУН(р) була остаточно оформлена Українська Повстанська Армія. Підпілля ОУН боролася за українську державу вже з вересня 1939 р. А з 1941 р., продовжуючи змагання за державність України в умовах німецької окупації всієї її території, тисячі членів обох відламок раніше єдиної ОУН, загинули від рук окупантів. Зокрема, в окупованому Києві упродовж 1941–1943 рр. свій вічний спочинок у Бабиному Яру знайшли понад 600 членів лише ОУН під проводом А. Мельника. А були ще й численні жертви підпільників ОУН(р) на чолі з С. Бандерою. Не можна викреслити з історії й Поліську січ Бульби-Боровця, яка в 1942 р. діяла як УПА–Поліська Січ. Окрім неї, вже з кінця 1941 – поч. 1942 рр. в лісах діяли так звані «бойові групи»

обох ОУН. А протягом весни – літа 1943 р. внаслідок співпраці командирів двох військових таборів – Хрона (ОУН А. Мельника) та Крука (ОУН С. Бандери) в Антонівецькому лісі на Волині була створена так звана Антонівецька республіка, фактично вільна від німців. Діяли й інші, часто невеликі автономні збройні формації, які не належали ні до кого, але вели партизанську боротьбу проти німецьких окупантів. Ми не маємо права проігнорувати і їх.

А невже українські «шестидесятники» не заслужили на пошану? А політ'язні 70-х – 80-х років, уособленням жертв яких стали О. Тихий, В. Стус та В. Симоненко?

На жаль, даниною минулим радянським стереотипам слід вважати наявність в текстах багатьох законопроектів застережень, що їх положення не поширюються на членів ОУН та вояків УПА, «які в роки Другої світової війни та повоєнний час вчинили злочини проти людства, відповідно до норм міжнародного права». Тим самим априорі кидається тінь на увесь визвольний рух, пов'язаний з діяльністю ОУН та УПА. Передбачена законопроектом процедура «реабілітації в установленому порядку» вже й так багато говорить за себе і не потребує додаткових акцентів. Тут виникає питання принципу – чому до учасників визвольних змагань усі ці формулювання можливо застосувати взагалі, тоді як жоден радянський ветеран, включно з тими, хто служив в НКВД, СМЕРШ, різних спецзагонах, спецбоївках, в охороні сталінських тюрем та таборів, не був перевірений на предмет причетності «до злочинів проти людства»?

Ми досі засуджуємо абстрактну «систему», яка породжувала найстрашніші злочини більшовицького режиму проти українців, але сором'язливо мовчимо про те, що їх реальними виконавцями були конкретні люди. Дотепер в незалежній Україні ніхто персонально не відповів за трагедію Биковні під Києвом, Дем'янового лазу біля Івано-Франківська, за жорстокі нелюдські катування та масові знищення в'язнів в тюрмах Луцька, Львова, Коломиї, Золочева та інших західноукраїнських міст в 1941 р., за злочини під час боротьби проти повстанців, примусової колективізації та висилки сотень тисяч людей. Нещодавно світ струснула нова жахлива знахідка – в підвалах монастиря василіан у Жовкві на Львівщині знайдено рештки щонайменше понад 200 жертв НКВД, які були піддані жахливим тортурам і таємно страчені. Третина серед них – діти. Схожі страшні знахідки були зроблені в колишній тюрмі на Лонського у Львові, Луцькій тюрмі та інших місцях злочинів НКВД. Невже ці страшні злочини не є злочинами проти людства? Очевидно, має бути знайдена якась загальна основа для оцінки всіх учасників тих подій минулого.

Досвід показує, що не можливо вписати в рамки одних і тих же законів радянських ветеранів та учасників національно-визвольної боротьби. Не можливо якимось чином і урівнювати їх статус. Та цього не бажають як одні, так і другі.

На наш погляд, все ж таки оптимальним є введення в законодавство України узагальнюючого поняття для фіксації такої категорії як учасники українського національно-визвольного руху. Найближче в цьому відношенні до цього наблизився внесений Президентом України В. Ющенком ще в січні 2008 р. проект закону «Про правовий статус учасників боротьби за незалежність України 20-х – 90-х років ХХ століття». Саме цей проект виглядає найбільш добре «виписаним» і логічним. Згідно з проектом, «учасником боротьби за незалежність України 20–90-х років ХХ століття визнаються особи, які брали участь у політичній, партизанській, підпільній, збройній боротьбі

за свободу і незалежність України у 20-х – 90-х роках ХХ століття». Серед них в проєкті вказані, зокрема, учасники Української Військової Організації, Карпатської Січі, ОУН, УПА, Української Головної Визвольної Ради та особи, які надавали допомогу цим організаціям. Водночас зазначено, що «учасниками боротьби за незалежність України може бути також визнано осіб, які проводили у складі інших організацій або індивідуально діяльність, спрямовану на здобуття Україною незалежності». Перелік таких організацій та видів індивідуальної діяльності має затвердити Кабінет Міністрів України. Він же мав би в разі ухвалення закону підготувати та подати до Верховної ради України пропозиції щодо державних соціальних гарантій, які повинні надаватися учасникам боротьби за незалежність України. Шкода, але в грудні 2008 р. цей проєкт було знято з розгляду.

Натомість Президент України 19 листопада 2009 р. видав указ «Про додаткові заходи щодо визнання українського визвольного руху ХХ століття», в якому знайшли відображення ряд ідей, зафіксованих у поданому ним до Верховної Ради України проєкті закону. Зокрема, уряду доручається вжити заходів для «активізації роботи з виз-

нання діяльності організацій, які боролися у ХХ столітті за здобуття Україною незалежності» та наводиться їх перелік, тотожний поданому у проєкті закону. Пропонується розробити за участю НАН України комплекс заходів щодо гідного відзначення у 2010–2012 рр. річниць подій, пов'язаних з історією українського визвольного руху. Рада міністрів АРК Крим та обласні, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації отримали доручення всіляко сприяти діяльності учених та громадськості у вивченні сторінок його історії. Видати матеріали наукових досліджень на цю тему та створити електронну базу даних про героїчні події минулого має Український інститут національної пам'яті.

Безумовно, втілення в життя цих заходів до певної міри компенсує очевидну бездіяльність (якщо не вороже ставлення) Верховної ради України до вирішення цієї проблеми. Проте очевидним є також і те, що указ Президента України жодним чином не спокутує той моральний борг, який український парламент дотепер має перед поколіннями борців за волю і незалежність України, за Українську Самостійну Соборну Державу.

Василь Лісовий

Український дисидентський рух

Автор статті розглядає історичне значення українського дисидентського руху в тих радикальних політичних перетвореннях, якими були розпад СРСР і крах комуністичного тоталітаризму, вважаючи діяльність дисидентів особливим періодом національно-визвольного руху та визнаючи його вирішальну роль у появі сучасної української незалежної держави.

The author examines the historical meaning of the Ukrainian dissident movement in the time of such radical political changes as the disintegration of the USSR and failure of the communist totalitarianism considering the dissidents' activity as a special period of national liberation movement and recognizing its decisive role in the appearance of modern independent Ukrainian state.

Словом «дисидент» (від лат. *dissidens* – незгідний), яке в своєму історичному значенні застосовувалось як назва для еретиків, стали називати осіб, які в 60-х – на поч. 80-х рр. в СРСР та інших країнах «соціалістичного табору» піддавали сумніву й критикували офіційну комуністичну ідеологію та політику. Збільшення кількості осіб, які у 60–80-х рр. відкрито висловлювали незгоду з офіційною ідеологією та політикою, та тих, що так чи інакше солідаризувалися з ними, дало підставу говорити про «дисидентський рух» в СРСР. Самі учасники цього руху не використовували слово «дисидент» як самоназву: використання цього слова має західне походження. Більшість учасників українського дисидентського руху (що пізніше набув характеру правозахисного), пройшли крізь різного роду переслідування, звільнення з навчальних закладів, позбавлення праці, найактивніші з них – крізь табори, тюрми та заслання. Деякі з них загинули у таборах: Ю. Литвин, В. Марченко, В. Стус, О. Тихий. Окремі були кинуті в психікарні, стали жертвами злочинної психіатрії (Л. Плющ, В. Рубан, М. Плахотнюк, М. Якубівський). Учасників руху можна поділити на дві групи: тих, хто публічно (відкрито) критикував офіційну ідеологію та політику – письмово або усно; тих, хто виготовляв, переховував та поширював позацензурну літературу (так званий «самвидав»). Ці дві групи діяли в оточенні «пасивних» учасників – тих, які знали про діяльність осіб із названих двох груп, спілкувалися з ними, симпатизували їхнім ідеям (а нерідко дотримувалися навіть радикальніших поглядів) та були читачами позацензурної літератури. Найбільшого поширення дисидент-

ський рух набрав в Україні, Росії, Естонії, Латвії, Литві та меншою мірою у Вірменії та Грузії.

Дисидентський рух хоча й містив політичний складник, але його підґрунтям був інтелектуально-культурний рух. Українська інтелігенція, скориставшись процесом десталінізації, започаткованим відомим виступом М. Хрущова на ХХ з'їзді КПРС у 1956 р., започаткувала нову спробу національно-культурного відродження, названого рухом «шістдесятників». Цим словом стали позначати тих представників творчої інтелігенції, які намагалися модернізувати українську культуру і мали мужність своєю творчістю чинити опір владі, яка кваліфікувала їхню творчість як ідеологічно ворожу. Це призвело до поєднання інтелектуально-культурного руху з громадянсько-політичною дією, що дає підставу називати цей рух рухом опору російському шовінізму та комуністичному тоталітаризму. У словесному мистецтві попереду йшла поезія (Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський та ін.), літературознавство та літературна критика (І. Світличний, І. Дзюба, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська). Якщо оцінювати літературно-мистецький рух шістдесятників, беручи до уваги стилістичні особливості та зміст творів, то можна виокремити кілька тенденцій: а) переважно традиційний стиль, але змістовна спрямованість на пробудження громадянської та національної свідомості (А. Малишко, О. Гончар, В. Симоненко, Д. Павличко та ін.); б) екзистенціалізм, в) архетипічний символізм та космічний спіритуалізм; г) «модернізм» – за умови, що термін «модернізм» будемо використовувати не в його вузькому значенні (як